

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kananen, Heli

Title: Ennenpyhitettyjen lahjain liturgian kehitys osaksi suomalaista ortodoksista jumalanpalveluselämää (1920–2000)

Year: 2018

Version:

Please cite the original version:

Kananen, H. (2018). Ennenpyhitettyjen lahjain liturgian kehitys osaksi suomalaista ortodoksista jumalanpalveluselämää (1920–2000). *Ennen ja nyt : historian tietosanomat*, 2018(1). <http://www.ennenjanyt.net/2018/02/ennenpyhitettyjen-lahjain-liturgian-kehitys-osaksi-suomalaista-ortodoksista-jumalanpalveluselamaa-1920-2000>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Ennenpyhitettyjen lahjain liturgian kehitys osaksi suomalaista ortodoksista jumalanpalveluselämää (1920–2000)

 ennenjanyt.net/2018/02/ennenpyhitettyjen-lahjain-liturgian-kehitys-osaksi-suomalaista-ortodoksista-jumalanpalveluselamaa-1920-2000/
Heli Kananen

Hirvonen, Timo, *Suomenkielinen ennenpyhitettyjen lahjain liturgia – kirkkopoliitiikan pyörteistä liturgiseksi liikehdinnäksi*. Dissertations on Education, Humanities, and Theology. Publications of the University of Eastern Finland, 118. Grano Oy, Jyväskylä, 211 sivua.

”Kirkkopoliittisilla päämäärillä on ollut merkittävä vaikutus liturgisen elämän toteutumiseen.”

Joulukuussa 2017 Itä-Suomen yliopistossa väitelleen TM Timo Hirvosen käytännöllisen teologian alaan kuuluva väitöstutkimus *Suomenkielinen ennenpyhitettyjen lahjain liturgia – kirkkopoliitiikan pyörteistä liturgiseksi liikehdinnäksi* tarkastelee ennen pyhitettyjen lahjain liturgian (EPL) kehitystä itsenäisyyden ajan Suomen ortodoksisessa jumalanpalveluselämässä. EPL-palvelusta toimitetaan ortodoksisessa kirkossa pääsiäistä edeltävän suuren paaston arkipäivinä, jolloin tavallisten liturgioiden toimittaminen on kirkon sääntöjen mukaan kielletty.

Tutkimus on kronologinen esitys ennenpyhitettyjen lahjain liturgian määrällisistä muutoksista ja muutosten syistä tutkimusajanjaksolla. Timo Hirvosen tutkimus rakentuu työn lähtökohtia, aineistoja ja metodeja käsittelevästä johdantoluvusta, kolmesta analyysi- ja teemaluvusta sekä tulosten ja tulkintojen yhteenvetoluvusta. Tutkimuksen lähtökohdat rakentuvat toisaalta tutkijan positiosta, toisaalta varhemman tutkimuksen perinnöstä.

Tutkimuksen lähtökohdat

Vaikka EPL:n toimittamista koskeva sääntö on yli 1300 vuoden takaa, on suomenkielisen EPL:n historia alle sadan vuoden mittainen. EPL-liturgiaa on toimitettu myös Suomessa, mutta tämä tapahtui aiemmin lähinnä luostari- ja kaupunkiseurakuntien slaavinkielisen jumalanpalvelustradition mukaisesti. EPL:t olivat perinteisesti kuuluneet kirkkoslaavia käyttäneiden luostareiden ja venäjänkielisten kaupunkiseurakuntien jumalanpalveluselämään. Vuodesta 1926 lähtien suomenkielistä EPL-palvelusta järjestettiin ortodoksisessa pappiseminaarissa Sortavalassa.

Ensimmäisen suomenkielisen EPL:n toimitti arkkipiispa Herman Sortavalan tuomiokirkossa vuonna 1926. Tämä on toinen lähtökohta, josta Timo Hirvonen tarkastelee suomenkielisen EPL:n kehitystä. Hän kysyy, miksi EPL-liturgioiden toimittaminen ylipäänsä aloitettiin. Hirvonen on kiinnostunut erityisesti siitä, miten EPL-palvelus tuotiin osaksi suomenkielistä ortodoksista jumalanpalveluselämää seurakunnissa ja kuinka paljon palvelusta on toimitettu Suomen itsenäisyyden ajan eri vuosikymmenillä 1920-luvulta vuoteen 2000.

Tutkimuksen kolmas lähtökohta rakentuu aiemman tutkimuksen jättämästä tutkimuksellisesta katveesta. Timo Hirvonen osoittaa, että valtakunnallisen ja kansallisen taustakehyksen vaikutusta ruohonjuuritason ortodoksiseen jumalanpalveluselämään ei ole tätä ennen juuri tutkittu. Hän toteaa muun muassa, että kansallisuus- ja kielikysymysten sekä kirkko- ja valtiopolitiikan suhde Suomen ortodoksisen kirkon liturgiseen elämään on jäänyt tutkimuksissa taka-alalle.^[1]

Tutkimuksellinen katve korostuu Timo Hirvosen omaa henkilökohtaista elämänhistoriaa vasten. Hän on toiminut ortodoksisen kirkon diakonina ja pappina EPL:n määrällisten muutosten jo tasaannuttua 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alkupuolella. Neljäs lähtökohta tutkimukselle löytyy näin ollen tutkijan positiosta ortodoksisessa yhteisössä. Hirvonen määrittelee itsensä niin kutsutun ”liturgisen uudistuksen hengelliseksi kasvatiksi” ja hän on kokenut EPL:n kuuluvan olennaisena osana ortodoksisen kirkon paastonajan liturgiseen praksikseen. Henkilökohtainen elämänhistoriallinen tausta selittääkin tutkimusmotivaation viriämistä.

Sortavalan kreikkalaiskatolisen seurakunnan kirkko Suomen ja Neuvostoliiton välisen talvisodan päättymisen jälkeen maaliskuussa 1940. Alueluovutusten jälkeen Sortavalan seurakuntaa jatkamaan perustettiin Jyväskylän ortodoksinen seurakunta vuoden 1950 alussa. Ennen sotia Sortavala oli Suomen ortodoksisen kirkkokunnan virallinen keskus vuodesta 1925 alkaen. Myös ortodoksinen pappisseminaari sijoittui Sortavalaan jo vuonna 1918. Lähde: SA-kuva

Aineistot ja menetelmät

Tutkimus perustuu viiden vuoden arkistotyölle, jonka aikana Timo Hirvonen on käsitellyt noin 15 000 erilaatuista asiakirjaa. Tämä tarkoittaa käytännössä, että hän on käynyt läpi kaiken tutkittavalla ajanjaksolla Suomen ortodoksisen kirkkokunnan piirissä tuotetun ja säilyneen arkistomateriaalin (SOKHA). Analysoidessaan eri puolilla Suomea 80 vuoden kuluessa syntyneitä seurakunnallisia asiakirjoja Hirvonen on etsinyt merkintöjä pidetyistä EPL-palveluksista. Pääasiallisina lähteinä tämän selvittämisessä ovat olleet seurakuntien esimiesten kasvat- ja opetustyön vuosikertomukset ja niiden palvelusta koskevat maininnat. Mikrohistoriallinen tutkimusote ja sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä

johdattuvat lähdeaineiston luonteesta. Aineistosta on haettu kaikki EPL:aan viittaava aines. Esiin seulotun aineksen käsittely on jatkunut sisällönanalyysillä, jossa on ensin hahmotettu yleiset suuntaviivat, ja sen jälkeen on edetty yksityiskohtaisempaan tarkasteluun seurakunta-, ja jopa pappishenkilöiden tasolle asti.

Tutkimusaineistoa olisi ollut enemmänkin, mutta sekä 1940-luvun sotavuodet että puutteelliset arkistointiolosuhteet ovat vaikuttaneet haitallisesti kirjeistön ja annettujen raporttien säilymiseen. Tavoittaakseen ortodoksista jumalanpalveluselämää 1920-1930-luvulla hän käyttää asiakirja-aineiston tukena *Aamun Koitto* -lehteä, kirkkokunnan virallista tiedotuskanavaa. Tutkimusajan lopulla Timo Hirvonen on valinnut asiakirja-aineistoa täydentävää näkökulmaa haastatteluaineistoista. Hän on tehnyt muistitietutkimusta suorittamalla haastatteluja papiston keskuudessa ja tavoittanut niillä papiston muistikuvia ja kertomahetken tulkintoja 1970- ja 1980 -lukujen eukaristiakeskeisestä liikehdinnästä, joka vaikutti EPL:n yleistymiseen myös niitä aiemmin toimittamattomissa seurakunnissa.

Koska Hirvosen tavoitteena on saada selville prosessi, joka johti EPL-palvelusten yleistymiseen seurakunnissa sekä arvioida kehitykseen vaikuttaneita hengellisen elämän ulkopuolisia motiiveja, hän luo aineistoa kokoavan viitekehyksen. Hän luotaa ortodokseja ympäröineen historiallis-yhteiskunnallisen kontekstin vaikutuksia seurakuntien toimintaan ja EPL:n kaltaisen palveluksen muutoksiin eri puolilla maata. Metodiosuudessa Timo Hirvonen myös esittelee monipuolisen arkistoaineiston lähdekriittisen analyysin. Hän suorittaa vertailua suomenkieltä käyttäneiden seurakuntien ja kirkkoslaaviksi EPL-palveluksia järjestäneiden seurakuntien välillä. Timo Hirvosen asiakirja-aineistosta laatimat graafiset taulukot havainnollistavat vuosittaisia EPL-palvelusten määriä ja niiden vaihteluja koko tutkitulla ajanjaksolla.

EPL:n kehitysvaiheet

Timo Hirvonen jakaa EPL:n kehityksen kolmeen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe sijoittuu 1920-luvulta sotien jälkeiseen aikaan, kirkkokunnan seurakunnallisen uudelleen rakentamisen vuosiin. Toinen jakso alkaa virkakieliasetuksesta 1950-luvun puolimaissa ja sen puitteissa toteutettuja kielilupajärjestelyjä tarkastellaan 1970-luvun lopulle saakka, jolloin slaavinkielisiä EPL-toimituksia järjestettiin enää Helsingin ortodoksisessa seurakunnassa. EPL:n kehityksen viimeinen vaihe alkaa 1970-luvun lopulta. Tutkimus päättyy vuoteen 2000, johon mennessä EPL oli integroitunut suomenkieliseen jumalanpalveluselämään ja palvelusmäärä oli vuositasolla tasaantunut.

Vielä 1950-luvun lopulla oltiin tilanteessa, jossa suomenkielisten EPL:ioiden toimittaminen oli jäänyt pääasiassa pappisseminaarin vastuulle. Sen sijaan venäjänkielen taitoiselle vanhemman polven papistolle EPL:t olivat Hirvosen mukaan luonnollinen osa seurakuntatraditiota. Suomenkielisen EPL:n yleistymisen edellytykset syntyivät kuitenkin ortodoksisen kirkkokunnan jälleenrakennuskauden lopulla. Vuodesta 1956 lähtien voimassa ollut virkakieliasetus ja sen mukanaan tuoma lupakäytäntö johti kirkkoslaavia jumalanpalveluksissa käyttäneiden seurakuntien ”suomenkielistämiseen” seuraavien parin vuosikymmenen aikana. Hirvonen käyttää prosessista käsitettä ”suomalaiistaminen”. Asetus tarkoitti käytännössä, että kirkkoslaaviksi toimitettujen palvelusten määrää ryhdyttiin säätelemään lupakäytännöllä. Seurakuntien oli virkakieliasetuksen voimaantulon jälkeen anottava kirkollishallituksen lupaa slaavinkielisten palvelusten järjestämiseen.

Jo ortodoksisen kirkon ydinalueiden menettäminen viime sodissa sekä siitä seurannut luovutettujen alueiden väestön sijoittuminen eri puolille Suomea ja seurakuntajaon uudistaminen olivat kärjistäneet kielikysymystä. Erityisesti kaksikielisten seurakuntien alueella, kuten Hämeenlinnassa ja Lappeenrannassa suomenkielisiä palveluksia halunneet ryhtyivät ainakin jossain määrin boikotoimaan jumalanpalveluksia ja kääntyivät ortodoksisen kirkon ovelta pois. Tällä oli merkitystä sodan jälkeen vallinneessa tilanteessa, jossa ortodoksisen siirtoväen pyrkimyksenä oli sopeutua uusien asuinseutujen luterilaisemmistöisiin yhteisöihin ja osoittaa olevansa suomalaisia siinä missä luterilaisetkin. Virkakieliasetus oli alun alkujaankin saatettu voimaan venäläisvastaisen kirkolliskokouksen hengessä. Timo Hirvonen osoittaa, että 1970-luvun loppuun mennessä kielilupajärjestelyt olivat pakottaneet venäjänkieliset seurakunnat suomenkielisten EPL-palvelusten järjestämiseen ja kirkkopoliittinen tavoite oli saavutettu.

Kun tutkimusajanjakson kahdessa ensimmäisessä vaiheessa selkeästi oli kyse valtakulttuurin lähes yksinomaan ”ryssäisyytenä” ja venäläisenä pitämän ortodoksisuuden ulkoisen suomalaisuuskuvan vahvistamisesta ja sisäisestä suomenkielistämisestä, tullaan jakson lopulla tilanteeseen, jossa odotukset ortodoksien suomalaistumisesta hiljenevät ja muutos tuntuu myös EPL:ssa. Viimeisessä eli kolmannessa vaiheessa muutokset EPL-palveluksessa selittyvät eukaristiakeskeisen ajattelun vahvistumisesta sekä liturgisesta uudistuksesta käsin.

EPL:n toimitusmäärien kasvua selittävänä tekijänä ilmeni 1970-luvulla myös varsin käytännöllisiä syitä – uusi palveluskäsikirja julkaistiin vuonna 1971. Myös palveluksen tavoitettavuutta lisättiin sekä helpottamalla paastosääntöjä että siirtämällä palveluksen toimitusajankohta iltaan, jolloin työssä käyvien seurakuntalaisten mahdollisuudet osallistua EPL:aan paranivat. EPL-liturgiaa toimitettiin erityisen paljon siirtoväen uusien asuinseutujen seurakunnissa. Toimituksella haluttiin rikkoa väestön keskuuteen syntyneitä ehtoolliskielteistä asennoitumista. Kenties EPL olikin myös seurakuntatyönväline alueilla, joilla ortodoksinen siirtoväki oli aloitellut sodanjälkeistä elämäänsä luterilaisen valtaväestön paineessa.

Myös Käkisalmissa, Laatokan pohjoisrannalla sijainneesta Sortavalasta etelään oli ortodoksisia pyhäköitä. Marraskuussa 1941 kuvattiin niistä yksi, 1800-luvun puolivälissä rakennettu ja Neitsyt Marian syntymälle pyhitetty kirkko. Lähde: SA-kuva

EPL osaksi ortodoksista jumalanpalveluselämää

Timo Hirvosen tutkimuksesta piirtyy kuva itsenäisyyden ajan Suomesta, jossa maan itsenäistymiseen liittynyt kehitys ja enemmistökulttuurin odotukset heijastuivat ortodoksisen kirkon jumalanpalveluselämään. Tutkimus on ansiokas kuvaus siitä, miten kirkkokunnan hallinnon ylätasolla toteutetut ratkaisut ovat ohjanneet paikallistason hengellistä elämää.

Vaikka kirkkoslaavin käytön vähenemiseen vaikutti myös papiston sukupolven vaihdos ja sen myötä tapahtunut kielitaidon väheneminen, niin kehitystä myös tietoisesti ohjattiin kirkollishallituksesta. Vasta 1970-luvulta lähtien EPL:n historia alkoi irtaantua kansallisesta näkökulmasta. Tästä alkaen kehitys ohjautui kirkon sisältä, hengellisesti motivoituneesta muutostarpeesta, eikä vastauksena muualta yhteiskunnasta ortodokseille annettuihin leimoihin ja asetettuihin odotuksiin.

Myös luterilaisen valtakulttuurin ja ortodoksisen vähemmistön vastakkainasettelun lientyminen tulee tutkimuksessa todennettua. 1970- ja 1980-luvun taitteeseen tultaessa ortodoksien luterilaiseen yhteiskuntaan mukautumisen prosessi oli edennyt niin pitkälle, että liturginen elämä saattoi kehittyä omaehtoisemmin, ilman valtakulttuurin painetta. 1970-luvulle tultaessa ortodoksinen väestö oli osoittanut valtaväestölle suomalaisuutensa ja myös ulkoisesti mukautunut luterilaiseen ympäristöön. Yleisen modernisoitumiskehityksen ohella muun muassa nämä tekijät loivat uudenlaista tilaa omaehtoiselle hengelliselle pohdinnalle ja jumalanpalvelus- ja seurakuntaelämän kehittämiseksi, joka tuntui myös EPL-palveluksessa.

Miksi luterilaisen yhteiskunnan ortodoksiselle kirkolle asettama yhdenmukaistamisvaatimus ja sen vaikutus ruohonjuuritasolla toteutuneeseen, elettyyn ortodoksisuuteen on sitten jäänyt tätä ennen tutkimatta, voi löytyä useampia selittäviä tekijöitä. Yksi luonnollinen tutkimuksellista mielenkiintoa vaimentanut tekijä lienee seurakuntien tuottaman arkistoaineiston kaikinainen haasteellisuus. Niin ikään hyvin todennäköistä on, että jumalanpalveluselämä on myös koettu papiston omaksi alueeksi ja tästä syystä myös EPL-palveluksen tutkijan täytyi nousta papistosta.

Lisäksi aihe on ollut hankala ortodoksisen kirkon sisällä, sillä jakolinja, joka nähtiin yhteiskunnassa ortodoksien ja luterilaisten välillä, voidaan löytää myös ortodoksiyhteisön sisältä. Vastakkain olivat kansallista, venäläisistä vaikutteista puhdistettua ortodoksisuutta tavoitelleet ja kirkkoslaavin käyttöä kannattaneet seurakuntalaiset. Timo Hirvonen toteaaakin, että aiemmassa tutkimuksessa kuvatut ortodoksisen siirtoväen vaikeudet sodanjälkeiseen Suomeen integroitumisessa näkyivät yhtä hyvin ortodoksisen kirkon jäsenten välisissä suhteissa.

Yksi selitys tutkimattomuudelle saattaa löytyä vielä ortodoksisen kirkon asemasta sotien jälkeisellä kaudella. Samaan aikaan kun ortodoksinen perinne ja ortodoksinen identiteetti olivat valtakulttuurin sulautumispaineen alaisena, ei tutkimuskohteidenkaan määrittäminen ollut tästä ilmiöstä riippumatonta. Kuten Timo Hirvonen kirjoittaa, oli isänmaallisuuden velvoite pitkään ensisijainen kirkollisenkin identiteetin rakentamisessa.

Ehdoton työn ansio on, että Timo Hirvonen tuo näkyviin ortodoksien sisäistä kielellistä ja kulttuurista moninaisuutta aiemmasta poikkeavalla tavalla. Hirvosen tutkimus johtaakin tämän kirja-arvion kirjoittajan jälleen kerran oivaltamaan, että yhteisön luomat odotukset ja normit sekä kollektiivisesti hyväksytyt historialliset totuudet myös rajoittavat

mahdollisuuksiamme havaita ihmisyyhteisössä eletyn todellisuuden erilaisia nyansseja ja rajaavat vaihtoehtoisia todellisuuksia näkymästä. Mielestäni Hirvosen väitöstutkimus antaa aineksia sekä ortodoksien itsensä mutta myös luterilaisen enemmistön itseymmärryksen syventämiseen. Timo Hirvosen työ on merkittävä kontribuutio ortodoksisen jumalanpalveluskulttuurin ja uskonnollisen elämän tutkimukseen itsenäisyyden ajan Suomessa.